

METODIKA PRO REALIZACI ORÁLNĚHISTORICKÉHO VÝZKUMU V PROSTŘEDÍ VÝZKUMNÝCH ÚSTAVŮ, VĚDECKÝCH PRACOVÍŠŤ A „INTELEKTUÁLNÍCH ELIT“

AUTORSKÝ TÝM: MIROSLAV VANĚK, LENKA KRÁTKÁ, JANA WOHLMUTH MARKUPOVÁ

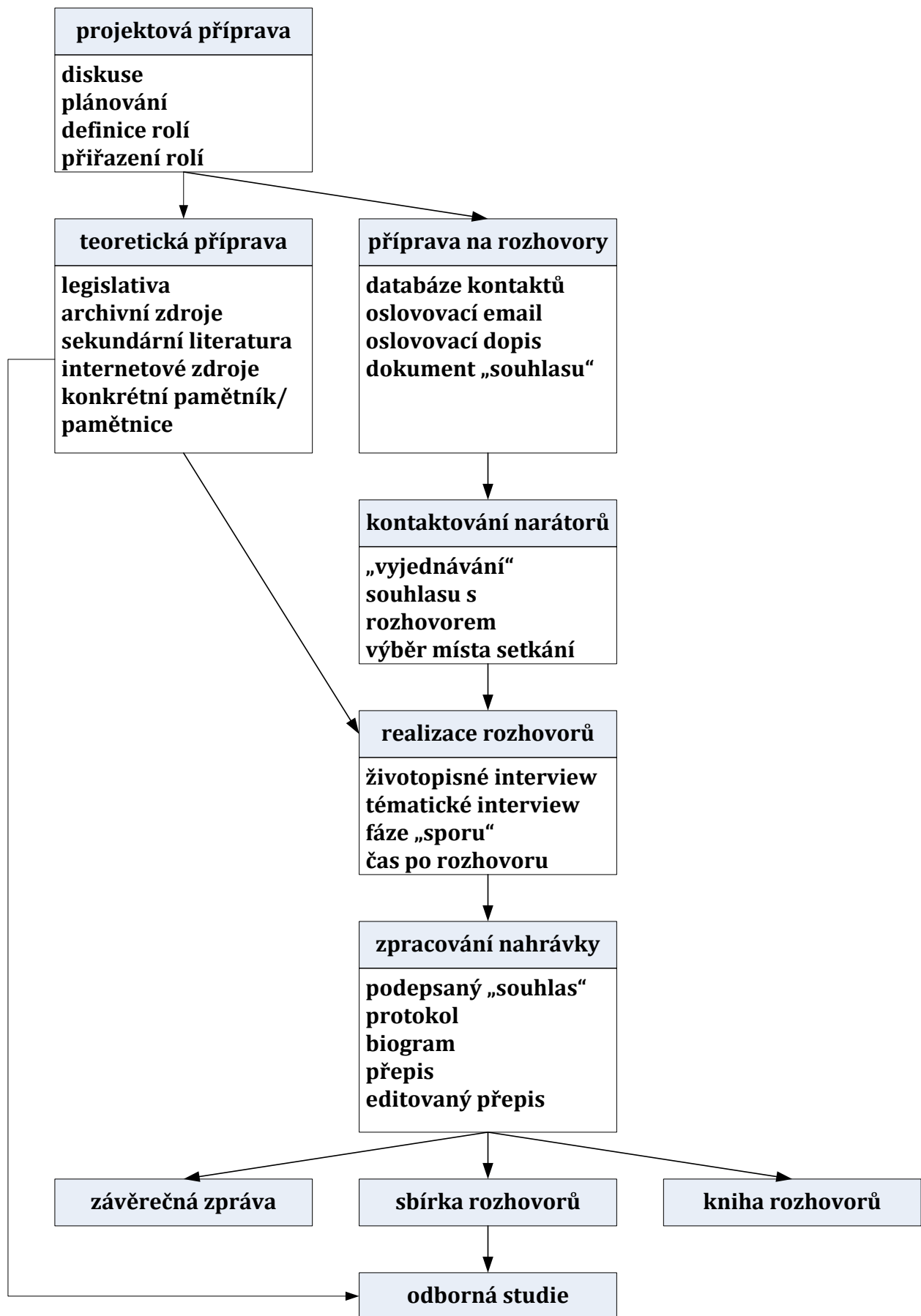
---

1) CÍL METODIKY

Cílem předkládané metodiky je nabídnout komplexní obraz realizace orálněhistorického projektu v prostředí „intelektuálních elit“, na příkladu specializovaných výzkumných, akademických či vysokoškolských ústavů a odborných/výzkumných pracovišť. Metodika se zaměřuje také na možné využití orálněhistorických výzkumů v uvedených oblastech pro poznání minulých i současných společenských jevů a zároveň upozorňuje na úskalí, která takový výzkum může přinést.

2) VLASTNÍ POPIS METODIKY

Metodika postihuje celý výzkumný proces v dané oblasti (s primárním využitím metody orální historie), a to od okamžiku zadání, respektive specifikace výzkumného problému, až po finální výstupy. Na rozdíl od obecných metodologických textů se zaměřuje na konkrétní aspekty realizace orálněhistorického výzkumu mezi lidmi, kteří se věnují či věnovali (aplikované) vědě a výzkumu. Prostřednictvím orální historie pak lze sledovat nejen osobní kariéru konkrétního vědce či vědkyně na pozadí širšího historického kontextu, ale též podmínky pro výzkum a vývoj v daném období. Předkládaná metodika je využitelná jak pro projekty realizované v oblasti aplikovaného výzkumu, tak i pro projekty, které se budou zaměřovat na oblasti volně související s vědeckou sférou, respektive sféru intelektuálních elit. Metodika je zpracována podle následujícího schématu, které sleduje výzkumný proces od přípravných prací až po realizaci hlavních výstupů.

PROJEKTOVÁ PŘÍPRAVA

Tato část zahrnuje **prvotní diskuse** o projektu, o jeho aktuálnosti, rozsahu, zdrojích. Zároveň nabízí prostor pro vyjasnění toho, z jakých perspektiv bude vhodné k projektu přistoupit, co je o zkoumaném tématu již známo, v čem by bylo užitečné dosavadní poznání prohloubit a rozšířit. Dále je v této fázi potřeba rozhodnout, zda je nutné pouze nahrát rozhovory (tzv. záchranné projekty, pokud jsou pamětníci/pamětnice již ve vysokém věku), či zda budou zpracovány i další výstupy (podrobněji k tomu dále). V rámci příprav může být souběžně vyhledána odpovídající institucionální či grantová podpora.

Následuje **plánování**, což je velmi specifická část projektu, související s interními pravidly organizace, jež bude projekt zajišťovat, případně s podmínkami pro poskytnutí grantových prostředků. Pokud jde o plánování **finančních prostředků**, je důležité zahrnout náklady na pořízení technického vybavení, přinejmenším záznamové techniky,¹ datového média pro uchování nahrávek a spotřebního materiálu. Součástí rozpočtu musí být i náklady na cestovné, zvláště tehdy, pokud projektový plán zahrnuje cesty za narátory/narátorkami do nejrůznějších regionů (což je velmi žádoucí, aby obraz, který výzkum přinese, nebyl zúžen pouze na jedno místo, typicky Prahu a její nejbližší okolí). Pokud má být výstupem sběru rozhovorů publikace, rozpočet je nutné navýšit o související náklady.

Největší položku představují náklady na práci. Měly by být obsazeny následující pracovní pozice/**role** (některé činnosti mohou být zajišťovány formou „nákupu“ potřebné kapacity):

- administrátor/administrátorka projektu (administrativa, kontrola termínů, výkaznictví, přehledy, komunikace s týmem, s narátory atd.);
- tazatel/tazatelka (vyškolení pracovníci, kteří budou nahrávat rozhovory a zpracovávat další související výstupy z rozhovorů);
- přepisovatel/přepisovatelka;
- (výzkumný) pracovník/pracovnice, kteří budou s daty (rozhovory) dále pracovat, a to podle požadovaného typu výstupu.

Přípravná fáze projektu umožňuje uvědomit si, zda je projekt realizovatelný. Z toho důvodu je užitečné již v této etapě mít určitou představu o tom, kde lze získat kontakty, jak budou pamětníci oslovováni atd. Pokud jde o **kapacitní náročnost**, u středně dlouhého (typicky tříletého) projektu, kdy je možné 12 až 15 měsíců věnovat sběru rozhovorů (zbývající doba je nutná na přípravu a následně na zpracování rozhovorů), lze realizovat dva plnohodnotné orálněhistorické rozhovory (podrobněji k tomu dále) s 30–35 pamětníky/pamětnicemi (dva výzkumníci s plným úvazkem). Pro kapacitní plánování obecně metodika nabízí určitá vodítka, a sice v šedých polích na konci jednotlivých kapitol.

Při plánování délky projektu a jeho jednotlivých fází je potřeba mít na paměti nejrůznější vlivy, které dobu realizace prodlužují – zejména období dovolených, vánočních svátků, u lidí dosud profesně činných povinnosti související s jejich prací (období přípravy grantových zpráv, výročních zpráv, rozvržení akademického roku). Doporučuje se počítat také s prodlužováním projektů kvůli zdravotnímu stavu narátorů a jejich blízkých, někdy i tazatelů.

---

¹ Důležitá je výdrž baterií a kvalita přenosu, aby bylo možné dále pracovat i s nahrávkou pořízenou v hlučném prostředí (typicky u rozhovorů realizovaných v kavárně či restauraci, v blízkosti stavby, letiště, hlučné komunikace, za přítomnosti domácích zvířat apod.

Na konci přípravné fáze jsou jasně definovány následující parametry projektu:

1. složení týmu a rozdělení činností mezi členy a členky týmu;
2. kapacitní zátěž (úvazky) týmu;
3. přehled prací, jež budou realizovány externě (a forma jejich úhrady – faktura, dohoda o provedení práce, dohoda o provedení činnosti) – typicky přepisy, editační práce, archivní rešerše, případně konzultace;
4. časový harmonogram prací (včetně rezervy);
5. finanční plán.

V rámci projektové přípravy je také nutné určit, **kolik rozhovorů bude realizováno**. To je odvislé od kapacit a finančních prostředků, ale i od specifík konkrétní skupiny, na kterou se projekt zaměřuje. Klíčový je v tomto případě věk a zdravotní stav narátorů i samotná možnost získat kontakty. Odhadovaný počet rozhovorů je v této fázi spíše orientační. V průběhu projektu je možné se řídit i podle tzv. teoretické nasycenosti vzorku, což znamená, že není potřeba realizovat další rozhovory, pokud již nepřinášejí nové poznatky.²

Kapacitní náročnost

Diskuse o projektu, plánování, definice rolí, přiřazení rolí konkrétním lidem – velmi specifické, při intenzivní práci alespoň šest týdnů, průměrný čas přibližně tři měsíce (v závislosti na rozsahu projektu; práce by měl řídit jeden člověk).

TEORETICKÁ/ZNALOSTNÍ PŘÍPRAVA

V průběhu této etapy se tým seznámí s tématem, se základními mechanismy fungování zkoumané oblasti, její historií, institucionálním vývojem, širšími souvislostmi vývoje disciplíny či vědecké oblasti a podobně.³ Dále je potřeba vyjasnit si souvislosti mezi poznáním daného problému a společenskou praxí, formulovat hlavní výzkumné otázky a zdůvodnit jejich relevanci. Důležité je rozlišené samotného tématu na straně jedné a toho, jak se o tématu hovoří, na straně druhé.

Tato příprava má význam hned v několika ohledech: narátoři/narátorky⁴ díky ní vnímají, že tazatelé mají pro jejich příběh porozumění, oceňují jejich zájem. Pro tazatele a tazatelky je přínosem, že hlouběji porozumí sdělovanému, jsou schopni lépe se připravit na tematickou část rozhovoru. Informace získané v této fázi představují i nenahraditelnou součást zpracování výstupů projektu, především odborné publikace.

Pokud jde o studium zdrojů informací, záleží na čase a kapacitách, které jsou pro tuto etapu vyčleněny. Je poměrně jednoduché utvořit si základní představu o **legislativních úpravách** – tento rámec poskytne první základní obraz vývoje dané oblasti. Užitečným nástrojem je vyhledávač Ministerstva vnitra (<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>), jenž umožňuje

² Miroslav Disman, *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha, Karolinum, 2002, s. 301.

³ Určitá obeznámenost se základním historickým vývojem společnosti je nezbytnou „teoretickou výbavou“ tazatelské sítě, respektive projektového týmu.

⁴ Termín orální historie „představuje zaznamenané (zachycené) rozhovory, obvykle přepsané, jež historicky významné vzpomínky uchovávají“ a archivují pro výzkumné účely. Tento termín se běžně užívá nejen anglofonními historiky, „ale většinou v původním nebo jen jazykově adaptovaném znění“ i v jiných jazycích. Také v češtině neexistuje český ekvivalent pojmu orální historie. (Miroslav Vaněk, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 21, 24.) Aktéry orálněhistorického rozhovoru jsou pak tazatel/tazatelka a narátor/narátorka (alternativně pamětník).

vyhledávat nejen podle čísel zákonů, ale také podle klíčových slov, díky čemuž je práce s ním poměrně efektivní.

Dále je potřeba obeznámit se s **archivními prameny**. Opět lze velmi snadno zjistit, jaké materiály jsou k dispozici, a to prostřednictvím vyhledávače ve veřejných⁵ archivních fondech: <http://www.mvcr.cz/clanek/archivni-fondy-a-sbirky-v-ceske-republice-386553.aspx>. Na základě zde zjištěných informací je možné žádat konkrétní archiv o zpřístupnění archiválií. Je však potřeba mít na paměti třicetiletou ochrannou lhůtu archiválií (§ 37, 499/2004 Sb., archivní zákon⁶). Znamená to, že dokumenty mladší než třicet let nebudou zpřístupněny; stejně jako fondy, u nichž je v databázi uvedeno „nezpracováno“.⁷

U ostatních archiválií lze na základě pomůcek vybrat relevantní dokumenty k prostudování. Je zároveň nutné zohlednit časovou náročnost takové práce a kapacitní problémy archivů (které v mnoha případech předkládají materiály k prostudování jen po malých částech a na omezenou dobu); zanedbatelná není ani nutnost cestovat, pokud je nutné například prostudovat materiály v regionálních archivech. U těchto činností se již doporučuje přinejmenším konzultace se školenými historiky a historičkami, kteří mají s archivní badatelskou prací zkušenost; a to zvláště v případech, kdy je k dispozici rozsáhlý materiál. Pokud to dovolují finanční možnosti, je možné oslovit daný archiv s žádostí o přípravu rešerší příslušných fondů či fotokopii žádaných dokumentů.

Jako příprava pro vedení rozhovorů může dobře posloužit i **sekundární literatura** (odborná, tematicky zaměřená, nejrůznější kompendia, vydané deníky, vzpomínky, paměti, biografie, výroční zprávy atd.). Pozornost si zaslouží také **internetové prezentace** (například blogy, již uskutečněná mediální interview, prezentace institucí, osobní internetové stránky, veřejné profily na sociálních sítích apod.). Zde jsou informace sice méně rozsáhlé, než v odborné literatuře, zato se mohou týkat většího počtu osob, zahrnout i okrajová témata atd.

Užitečná je **spolupráce s pamětníkem**, který má přehled, je „nestorem oboru“ – ten může badatelský tým uvést do dané problematiky a zprostředkovat kontakty na případné narátory/narátorky. Doporučuje se realizovat rozhovor i s tímto člověkem – jednak aby nezískal dojem, že jej chce tým jen „informačně zneužít“, jednak aby věděl, jak rozhovor probíhá, což obvykle hraje důležitou roli v okamžiku, kdy tento člověk zprostředkovává další kontakty.

Doporučuje se v rámci „rešeršní“ přípravy určit společnou platformu pro ukládání a sdílení všech získaných materiálů (sdílené harddisky a intranety, Google Drive atd.). Za aktuálnost sdílených dat by měl nést odpovědnost administrátor projektu (bez disciplinovanosti při ukládání informací tato platforma ztrácí význam).

---

⁵ K veřejným archivům patří např.: Národní archiv, státní oblastní archivy a jim podřízené státní okresní archivy, městské archivy nebo tzv. archivy zvláštního významu (např. Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Poslanecké sněmovny ČR, Archiv MZV, Vojenský ústřední archiv, Archiv bezpečnostních složek, Archiv Národního muzea, Archiv České televize, Archiv Českého rozhlasu, Národní filmový archiv, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv VUT v Brně, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru atd.).

⁶ „K nahlížení v archivech jsou přístupné jen archiválie starší třiceti let, není-li dále stanoveno jinak, a všechny zveřejněné archiválie.“

⁷ „Nahlížení do archiválií uložených v archivu se odepře, jestliže stav zpracování archiválií nahlížení neumožňuje.“ § 38, 499/2004 Sb., archivní zákon.

Kapacitní náročnost

Teoretická/znalostní příprava (seznámení s legislativou, literaturou a archivními prameny): jeden člověk s plným úvazkem, přibližně šest měsíců (podle rozsahu materiálů).

Samotný archivní výzkum je odvislý od rozsahu fondů a hloubky jejich studia, nelze přesně specifikovat. Při spolupráci s odborníkem – archivář, historik – odhad pracovní doby také minimálně také půl roku.

PŘÍPRAVA NA ROZHOVORY

V této fázi, která probíhá paralelně s teoretickou/znalostní přípravou, tým vytváří **databázi kontaktů**, potřebné písemné podklady pro kontaktování narátorů (oslovovací dopis, email) a dokument souhlasu s poskytnutím osobních a citlivých údajů. Kontakty lze získat z literatury či elektronických zdrojů; u stále existujících organizací je možné tyto instituce oslovit přímo, požádat o kontakt (přes vedoucí pracovníky, personalistky atd.).

Velmi vhodná je také metoda „sněhové koule“, tedy doporučení od těch, kteří již poskytli rozhovor, na jejich známé, přátele, kolegy. V tomto případě se doporučuje otázku na zprostředkování kontaktu nepokládat okamžitě po rozhovoru, aby nevznikl dojem, že právě skončený rozhovor se nepodařil, že narátor nebyl pro projekt „dost dobrý“. Vhodné je požádat o doporučení při nějaké následné interakci, případně prosbu vznést za několik dní, společně s pozitivním hodnocením dosavadní spolupráce s narátorem/narátorkou, kteří by měli kontakt zprostředkovat.

Oslovovací dopis by měl poskytnout informace jak o projektu, pro který se rozhovor realizuje, tak o průběhu rozhovoru a způsob zpracování nahrávek; nezbytné je uvedení kontaktů na zastřešující instituci, vedoucího projektu, členy/členky týmu atd. (vzor viz příloha č. 2). Čím kratší a stručnější je sdělení, tím větší je šance, že si je adresáti přečtou. Proto se osvědčilo vkládat oslovovací dopis jako přílohu **stručného informativního emailu** (viz příloha č. 1).

Velmi důležitý je **souhlas s poskytnutím osobních a citlivých údajů**. Jedná se o dokument, který říká, co se s rozhovorem bude dít, kde bude uložen, kdo k němu bude mít přístup, za jakým účelem atd. Rozhovor, který se stává společným dílem narátora/narátorky a tazatele/tazatelky, je za pomoci tohoto dokumentu eticky a právně fixován a jeho prostřednictvím je možné rozhovor nadále uchovávat a také s ním i nadále (především badatelsky) pracovat. Vzor tohoto dokumentu v příloze č. 3 představuje nejzákladnější ujednání potřebné k archivaci a zpracování rozhovorů. Dokument lze upravit podle typu projektu, konečného výstupu či zvyklostí konkrétní organizace. Vždy je vhodné, aby tazatel/tazatelka byli schopni základní ujednání tohoto souhlasu srozumitelně představit a vše náležitě vysvětlit, včetně skutečnosti, že dokument chrání i narátory a narátorky.

Seznámení s oboustrannými právy a povinnostmi významně přispívá ke zmenšení (principiální) nerovnosti ve vztahu tazatel–narátor. Ta je dána už samotnou povahou celé interakce: její pointou je získat informace o narátorovi a od narátora, přičemž povídání o tazateli nemá – kromě výjimečných případů – žádný význam a málokdy na ně zbyde čas. Ve chvíli, kdy je narátor náležitě seznámen s tím, jak se bude s rozhovorem nakládat, i s tím, že může svůj souhlas v konečném důsledku kdykoli odvolat, jeho postavení se významně posílí, což je zásadní z pohledu etiky celého výzkumu.

Ačkoli tento souhlas umožňuje publikaci rozhovoru, při zveřejnění celého rozhovoru či jeho velké části (nikoli jen krátké ilustrativní citace nebo parafráze) se doporučuje znovu s narátorem/narátorkou formu publikace projednat. Pokud pamětníci zjistí, že jejich vyprávění budou zveřejněny (například v knize), budou podle všeho daleko opatrnější v tom, co budou chtít zveřejnit, daleko citlivější na způsob prezentace rozhovoru apod. Tato dodatečná autorizace rozhovoru je velkou zárukou, že po publikování rozhovorů, ucelených životních příběhů se narátoři/narátorky nebudou cítit „podvedeni“. Důraz na ochranu pamětníků jako „dárců příběhů“, etický přístup k celé interakci s pamětníky/pamětnicemi, citlivé nakládání se získanými informacemi – to vše tvoří jeden ze základních pilířů orálněhistorických výzkumů a mnohdy je odlišuje od jiných forem rozhovorů, ať již odborně vedených nebo pořízených za účelem využití v mediální sféře.

Kapacitní náročnost⁸

U přípravy dokumentů – jeden člověk s plným úvazkem přibližně tři měsíce. Databáze se doplňuje průběžně.

KONTAKTOVÁNÍ NARÁTORŮ/NARÁTOREK

Oslovování jedinců, s nimiž by bylo vhodné natočit rozhovor, probíhá etapovitě, s ohledem na kapacitní zajištění projektu. Lze pracovat s hrubým odhadem **50%–70% návratnosti** (tedy souhlasu s poskytnutím rozhovoru). Důvody odmítnutí bývají různé – od zaneprázdněnosti, přes nezáměr až po obavy ze zneužití informací či špatné zkušenosti z podobných interakcí. Problém mohou představovat i případné neshody v rámci zkoumané komunity (obor, ústav, pracoviště atd.).⁹ Proto je optimální oslovit najednou pět až šest osob; teoreticky odpoví tři/čtyři, s nimiž je možné realizovat rozhovory v průběhu jednoho až dvou týdnů – záleží na dalších povinnostech tazatelů/tazatelek a především časových možnostech narátorů/narátorek.

V případě, že je k dispozici telefonní číslo i emailová adresa potenciálních narátorů, je vhodnější využít nejdříve emailový kontakt. Telefon může dotyčného vyrušit, lidé jsou alergičtí na cizí volání, nezvedají telefon, pokud číslo volajícího neznají. Hůře se po telefonu vysvětluje účel rozhovoru, lidé nemusí mít čas ani trpělivost naslouchat, nemusí udržet pozornost.

Při **emailové komunikaci** je důležité zvolit vhodný předmět v záhlaví emailu a nezapomenout na uvedení kontaktních údajů. Základní sdělení doplňuje detailnější oslovovací dopis, který tvoří přílohu emailu. Oslovovací email se všemi informacemi může zaslat přímo ten, kdo povede rozhovor, případně vedoucí projektu, který projekt „zastřešuje“ a jeho/její jméno je další zárukou zodpovědného přístupu k realizaci rozhovorů. Při **telefonickém kontaktu** je dobré připravit si stručnou a co nejvýstižnější úvodní řeč, která si získá pozornost oslovované osoby.¹⁰

⁸ Pokud je to možné, u dané profesní skupiny lze doporučit v přípravné fázi realizovat i tzv. zkušební (či pilotní) rozhovory. Analýza záznamu několika rozhovorů je velmi užitečná při oslovování dalších narátorů – ukáže, zda je téma pro pamětníky zajímavé, jak na ně reagují. Druhým nezanedbatelným přínosem zkušebního rozhovoru je reflexe vlastního přístupu k rozhovoru a především případných chyb při jeho vedení.

⁹ Nižší míra návratnosti je specifikem dané profesní skupiny. Dlouhodobý trend snižování ochoty poskytnout rozhovor zatím nebyl potvrzen.

¹⁰ Především je důležité na začátku rozhovoru zajistit, že oslovený si je vědom, že se jedná o telefonát, týkající se seriózního výzkumu. Slovo výzkum by však nemělo zaznít hned v úvodu, jelikož může vyvolat asociace

V obou případech (email, telefon) se doporučuje kontaktovat narátory/narátorky pokud možno uprostřed týdne. Před víkendem dotyčný nemusí stihnout zprávy přečíst, v pondělí mohou starší zprávy zapadnout, navíc v pondělí se obvykle řeší nejvíce provozních problémů. V polovině týdne již probíhá spíše běžná pracovní rutina. Pokud oslovení chtějí odpovědět, obvykle tak učiní buď bezprostředně po obdržení emailu, případně přibližně do jednoho týdne. Žádost o rozhovor lze po delší době **zopakovat** (v horizontu tří až čtyř měsíců) – odpovědi zejména ti, kteří první zprávu přehlédli.

V některých případech lidé odmítají poskytnout rozhovor s vysvětlením, že nejsou „důležití“, „zajímaví“ či pro projekt vhodní. Tehdy je vhodné vysvětlit, že orálněhistorické projekty nejsou z podstaty elitářské, že zajímavý je každý příběh, že je důležité zaznamenávat konkrétní zkušenosti a vzpomínky, tudíž že jejich vyprávění je nezastupitelné. Vhodné je také vysvětlit, že i badatelé/tazatelé se díky interview stále učí. Důležité je od počátku vystupovat otevřeně, čestně a projevit skutečný (ne hraný) zájem.

Lidé, kterým hodně záleží na obrazu, jež o sobě podávají, případně mají zkušenosti s jinými formáty rozhovoru (typicky novinářské interview) či jsou zvyklí na každý úkol se pečlivě připravit, vyžadují, aby před samotným setkáním s tazatelem měli k dispozici seznam otázek. Předem dané otázky však do určité míry „uzavírají“ prostor k tomu, aby narátor či narátorka vnášeli do rozhovoru „svá“ témata. Což není žádoucí, protože právě možnost nabídnout otevřený prostor k vyprávění, k vlastní reflexi minulosti (ale i současnosti), k promyšlení souvislostí představuje nenahraditelnou hodnotu metody orální historie.

Nicméně odmítnutí prosby otázky poskytnout by narušilo důvěru narátorů/narátorek k celému projektu; řešení tedy spočívá v určitém kompromisu. Rozhodně není zasílat přesně formulované otázky s příslibem, že se od nich tazatel neodchýlí. Často stačí popsat formát rozhovoru a základní tematické okruhy. Dále lze například uvést, že začátek rozhovoru se soustředí na životní příběh narátora/narátorky, především kvůli pochopení, jak se dostali ke své profesi. Také je vhodné zdůraznit, že v případě, že si nebudou přát na nějakou otázku odpovídat, stačí (bez zdůvodňování) upozornit a tazatel/tazatelka je nebude k odpovědi nutit. Obdobně uklidňující efekt může mít také ujištění, že se projekt týká především jejich (vědecké) práce a jejich působení ve vědeckém prostředí, tudíž nebude nutné, aby dlouze vysvětlovali svou práci po odborné a obsahové stránce (například jak funguje přístroj, který se svým týmem vyvinuli).

Ve výjimečných případech se pak může stát, že narátoři/narátorky navrhnou méně obvyklý typ rozhovoru – například výměna otázek a odpovědí prostřednictvím emailu, rozhovor vedený přes telefon či Skype. Zde je podstatné podstatné, aby si byl výzkumný tým dobře vědom (v prvním případně kardinálního) odchýlení od metodologie orální historie a s tímto vědomím k získaným informacím přistupoval.

U pamětníků/pamětnic, kteří s rozhovorem spíše nesouhlasí, je dobré se domluvit na určité „lhůtě na rozmyšlenou“. I v případě, že se nakonec rozhovor neuskuteční, může být taková komunikace přínosná, protože tyto lidé někdy (často namísto „omluvy“) doporučí některé své kolegy/kolegyně z oboru, jelikož je považují za „důležitější a výřečnější“.

---

s marketingovými výzkumy/průzkumy. Alternativně by mohl být využit termín spolupráce, konzultace. Vhodné je, pokud se lze odvolat na doporučení od osoby či instituce, kterou narátor zná a důvěřuje jí.

Důležitá je v této fázi **evidence kontaktů a rozhovorů**, aby nebyli někteří oslovení vícekrát, aby byl vždy aktuální přehled o odpovědích, termínech schůzek, po natočení rozhovoru o kompletnosti podkladů (možná forma takové evidence viz příloha č. 9).

Při kontaktování narátorů/narátorek je dobré uvést také předpokládanou **délku** rozhovoru, což je přibližně hodina čistého času, plus nějaký čas na úvodní rozhovor, představení projektu atd. Pokud jde o **místo**, kde se rozhovor může konat, v zásadě lze využít tyto možnosti:

- 1) osobní prostor narátora (pracoviště/domácí prostředí/chata);
- 2) pracoviště tazatele (někdy lidem více vyhovuje z praktického hlediska – například dopravní dostupnost; je vhodné i tehdy, pokud narátoři upřednostňují pracovní prostor, ale jejich pracoviště nenabízí vhodné podmínky);
- 3) „neutrální půda“ – nejrůznější kavárny a restaurace, ale třeba i parky¹¹ (zde je potřeba mít na paměti vyrušování obsluhou a okolní hluk – takové místo rozhodně není vhodné, pokud má být nahrávka dále zpracována či prezentována v audio podobě);
- 4) domácí prostředí tazatele (výběrem tohoto prostoru se sice přirozeně setře nerovnováha mezi oběma stranami, nicméně taková situace nemusí být příjemná pro tazatele, zvláště má-li projekt ryze „profesionální“ povahu); jedná se v podstatě o „nouzové“ řešení.

U výběru místa je potřeba zdůraznit, že si má narátor/narátorka vybrat variantu pro ně nejvhodnější a nejdostupnější, aby se co nejlépe cítili. Zároveň je však nutné mít připraven konkrétní návrh pro ty, kteří o místě nechtějí přemýšlet..

Kapacitní náročnost

Kontaktování probíhá průběžně v rámci běžné operativy, bez zvláštní časové dotace.

REALIZACE ROZHOVORU

Před vlastním setkáním (ideálně při přípravě projektu) je dobré vyjasnit si, zda bude rozhovor nahráván pouze zvukově na **diktafon nebo** i audiovizuálně **na videokameru**. Kamera působí rušivěji, u narátorů může dojít k větší stylizaci. Problematická je také přítomnost třetí osoby, která kameru obsluhuje – sice zajistí bezproblémové nahrávání, ale zároveň se tím narátor/narátorka stává „menšinou“ a nemusí se v rozhovoru cítit komfortně. Problematické je i využívání kamery ve veřejných prostorách, jako jsou restaurace. Naopak výhodou může být zachycení neverbálních projevů, což pomáhá při analýze sdělení. Pokud jsou však gesta pro snímání kamerou stylizovaná, tato výhoda se minimalizuje.

Jestliže to vyžaduje návrh projektu či další využití nahrávek, je vhodné nahrávat na kameru jen krátké sekvence k určitému tématu, nikoli rozsáhlé pasáže vyprávění. To lze předjednat a následně uskutečnit ve formě samostatného setkání, v jehož průběhu se bude hovořit o konkrétních tématech. Jedná se spíše o „žurnalistický“ formát, měl by vždy následovat až po realizaci obou částí rozhovoru.

Samotný průběh rozhovoru je vždy ovlivněn jak momentálním rozpoložením narátorů/narátorek, tak jejich osobnostními charakteristikami. Intervenuje zde však i mnoho dalších faktorů (zkušenosti a dovednosti tazatelů/tazatelek, konkrétní podmínky rozhovoru apod.). Nicméně určitý standardní doporučený průběh rozhovoru lze načrtnout. Setkání začíná seznámením, nezávaznou společenskou konverzací. Tazatel/tazatelka pak znovu představí

---

¹¹ Zaznamenan byl i případ, kdy narátor vybral pro uskutečnění rozhovoru čekárnu u lékaře.

projekt, jeho cíle, přiblíží průběh rozhovoru. Následuje kontrola techniky, která by se rozhodně neměla podcenit. V případě souhlasu narátora/narátorky může začít nahrávání. Před položením první otázky je velmi vhodné nahrát úvodní **identifikační větu**: „Dnes je 28. ledna 2016, nahráváme rozhovor s ing. Marii Konečnou, tazatelka Eva Krásná.“ V některých interakcích toto může působit strojeně, formálně, takže dochází i k situacím, kdy rozhovory začínají „živelně“.¹² O to přesnější by mělo být označení takové nahrávky.

První fáze rozhovoru – životní příběh

Jak již bylo řečeno, podstata a síla metody orální historie spočívá v tom, že rozhovor není úzce zaměřený, ale že poskytuje velký prostor pro vlastní vyprávění (i zamyšlení) narátora/narátorky. Tento prostor se vytváří právě při sdělování **životního příběhu**. Mohlo by se zdát, že v případech, kdy je výzkumné téma úzce definované, je zaznamenání příběhu nadbytečné, zdouhavé, kapacitně náročné. Opak je pravdou. Teprve znalost celého životního příběhu umožní správné vnímání souvislostí a zasazení sdělovaných skutečností do správného kontextu. Navíc otevřené vyprávění dává velký prostor k reflexi a vkládání vlastních myšlenek a úvah narátora/narátorky do rozhovoru. Je však nutné počítat i s různou mírou otevřenosti a schopnosti uceleně podat vlastní životní příběh a připravit si doplňující otázky, které vyprávění rozšíří (otázky týkající se nejen vzdělání a profesní kariéry, ale i zájmů, trávení volného času, dovolených, cestování, rodičovství, partnerství, starost o vlastní rodiče, vztahů na pracovišti, mezilidských vztahů, financí, odměňování, nákupů a investic apod.). Je potřeba mít na paměti, že pořízení uceleného životního příběhu znamená vytvoření nového pramene, který již zůstane zachován jako svědectví těch, kteří v dané době žili – proto je jeho šíře důležitá.

Druhá fáze rozhovoru – tematické otázky

Jedná se o samostatný rozhovor, před kterým by se měl tazatel/tazatelka seznámit s obsahem rozhovoru prvního a na tomto základě se připravit na setkání s narátorem. Zamezí se tak zbytečnému opakování již řečeného a zároveň tazatel může požádat o případné **vyjasnění či doplnění** informací, které zazněly při prvním setkání.

Druhý rozhovor je zaměřen **tematicky**, s ohledem na užší zadání projektu, ale i kvůli možnosti sebrat materiál porovnávat, vyvozovat závěry. Otázky jsou připraveny předem, doporučuje se diskutovat o nich v týmu a na základě prvních „pilotních“ rozhovorů je zpřesňovat, případně doplňovat. Jedná se o otázky, které z nějakého důvodu zůstaly nezodpovězené; jsou reflektována témata, jež dosud nebyla nastolena. Opět se doporučuje klást otázky variabilně, podle situace běžícího hovoru, tak, aby poskytovaly dostatek prostoru pro vyjádření (základní chyby při kladení otázek viz příloha č. 6).

---

¹² Pro ilustraci úvod rozhovoru, kdy nebylo možné narátora zastavit v úvodním monologu, přitom už začal zmiňovat informace relevantní pro zkoumané téma. Proto byl v průběhu jeho promluvy zapnut diktafon – s tím, že s nahráváním rozhovoru narátor předem souhlasil a okamžik, kdy se začalo nahrávat, zaregistroval. „... šedesát, tak něco za mnou je, takže těch momentů, který jsou zajímavý a i v kombinaci s tím, proč... v čem jsme jako v životě byli úspěšnější než byli třeba ti druzí, tak je samozřejmě hodně. A odvíjejí se už i z té doby, kdy jsme ještě pracovali v Akademii věd, takže... a ne vždycky to souviselo s tou mojí profesí jako.“ (Následovala úvodní otázka tazatelky.)

První a druhá „fáze“ by měly být vedeny jako samostatné rozhovory (pokud je potřeba, lze dohodnout i následná setkání). Obě fáze se samozřejmě prolínají – některé tematické otázky mohou být reflektovány v rámci životního příběhu, a naopak, tematická část si může vyžádat doplnění životního příběhu. Délka rozhovorů a počet setkání hodně záleží na energii a zdravotním stavu narátorů. Někdy je potřeba obě části spojit a pokusit se obsáhnout všechna témata během jednoho sezení.

Některé odborné tituly hovoří ještě o třetí fázi rozhovoru v orální historii, tzv. fázi sporu.¹³ Vhodnější je však hovořit spíše o vyjasňování řečeného, o reflexi jiných zdrojů a pramenů. Ty se mohou navzájem doplňovat, ale i vylučovat. Spíše než s narátorem/narátorkou diskutovat o tom, „kde je pravda“, je vhodnější případné rozpory označit, přemýšlet o tom, jak vznikly, co to vypovídá o minulosti a co o přítomnosti.¹⁴

Jedná se o diskusi nad těmi částmi rozhovoru, v nichž je shledán odlišný pohled narátora na určitou událost, než tazatel předpokládal. Dále jsou vyjasňována tmísta, v nichž interviewovaný k danému tématu mlčí, ačkoli badatel ví z jiných pramenů či z jiných rozhovorů, že byl narátor v té které situaci aktivní. Tato část interakce s narátory může některé situace vyjasnit, ale rovněž „osvobodit“ tazatele od přílišné identifikace s narátory, vytvořit prostor pro vlastní badatelovu analýzu a interpretaci.

Diskuse s narátorem/narátorkou by měla mít spíše podobu konzultací – i z toho důvodu, že v našem prostředí je psané slovo stále bráno jako svého druhu „svátost“, takže případná „konfrontace“ s psaným dokumentem by mohla v narátorech vyvolat pocit, že jsou vnímáni jako „lháři“, nebo přinejmenším jako ti, kteří mají špatnou paměť (což v obou případech narušuje interakci tazatel–narátor).

Chvilé strávené s narátory před rozhovorem a po něm

Byť se to nemusí zdát na první pohled zřejmé, i doba, kdy není zapnutý diktafon a neprobíhá vlastní nahrávání, je důležitá. Čas před rozhovorem je klíčový pro navození příjemné atmosféry rozhovoru; zároveň poskytuje prostor k vysvětlení, jak bude rozhovor probíhat. Badatelům pak tato úvodní část setkání může napovědět, k jakému osobnostnímu typu narátor patří, jak bude reagovat, zda je nervózní, zda se cítí nadřazený apod.

Chvilé, které s narátorem/narátorkou stráví tazatel „mimo záznam“, zanechávají určitou stopu – o badateli/tazateli, o instituci, kterou zastupuje. Navíc, pokud rozhovor proběhl v příjemné atmosféře a narátor se cítí dobře, může se v tomto okamžiku zmínit i prosba o zapůjčení fotografií či jiných materiálů. Vhodné je nastítnit, jakým způsobem je možné rozhovor rozvíjet dál, případně se domluvit, kdy by bylo možné uskutečnit druhé setkání, zda s ním bude narátor souhlasit, a podobně. U starších lidí je doba strávená s pamětníkem/pamětnicí po rozhovoru také vyjádřením zájmu o jejich současný život, což je velmi cenné z hlediska lidského.

¹³ Někdy se hovoří i o fázi čtvrté: první – životopisné vyprávění; druhá – rozšíření životopisného vyprávění; třetí – tematicky vedený rozhovor; čtvrtá – fáze „sporu“. Zde je životopisné vyprávění vnímáno jako jedna etapa interakce s narátorem; s tím, že první (životopisná) a druhá (tematická) fáze se v průběhu jednotlivých setkání mohou prolínat. Podrobněji k „fázi sporu“ Miroslav Vaněk – Pavel Mücke, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha, Karolinum, 2015, s. 171.

¹⁴ Viz například Alessandro Portelli, What makes oral history different, in: Robert Perks – Alistair Thomson (eds.), *The Oral History Reader*, London – New York, Routledge, 1998, s. 67–68.

Specifika rozhovorů s vědci a vědkyněmi

Zaměření projektu na vědecký svět a jeho zástupce s sebou – v porovnání s jinými orálněhistorickými výzkumy – přináší specifické problémy. Nebývá totiž zvykem, aby se většina narátorů/narátorek zabývala obory tolik vzdálenými humanitně vzdělaným tazatelům a tazatelkám jako v tomto případě. Tato výzkumná situace s sebou nese zřejmé omezení: jestliže jsou totiž tito pamětníci oslovováni kvůli badatelskému zájmu o jejich působení ve vědě, pak předpokládají, že předmětem zájmu bude i samotná věda, jíž se zabývají. Nelze však zajistit, aby tazatelé/tazatelky byli odborníky či alespoň velmi poučenými laiky ve všech oblastech, ve kterých se narátoři pohybují. Není ani možné využít možnost, že by rozhovory s vědci a vědkyněmi vedli studující oborů, jimž se narátoři věnují (těžko si lze představit, že například studenti optiky by měli dostatečné teoreticko-metodologické znalosti metody orální historie)

Na základě praktických zkušeností se v tomto případě doporučuje přiznat, že je badatel (ať již orální historik, či jiný humanitní vědec/vědkyně) v dané disciplíně naprostý laik. Pokud se toto neskrývá (což prakticky není ani možné), lze dané rozložení „sil“ při rozhovoru využít ve prospěch vlastního bádání. Teprve v hovoru s nezasvěceným tazatelem je totiž možné vést dialog v obecné rovině a snad dospět i k zobecnitelnějším závěrům, které by zřejmě nepřinesl rozhovor dvou lidí, pohybujících se ve stejné vědecké oblasti.

Kapacitní náročnost

Prostudování podkladů, příprava na rozhovor, vlastní rozhovory (životopisný a tematický) včetně následné interakce – přibližně měsíc práce jednoho člověka/jeden narátor.

Vzhledem k tomu, že lze využít synergický efekt, lze pracovat s hrubým odhadem, že jeden tazatel/tazatelka je schopen v průběhu jednoho roku zvládnout realizaci 24 rozhovorů, což znamená zaznamenání svědectví 12 lidí, pokud jsou dvě fáze rozhovoru realizovány odděleně.

ZPRACOVÁNÍ NAHRÁVKY

Tato část metodiky zahrnuje všechny nezbytné kroky, které je potřeba učinit k tomu, aby nahrávka rozhovoru byla později badatelsky využitelná. Je potřeba archivovat souhlas s poskytnutím osobních a citlivých údajů, zaznamenat okolnosti rozhovoru (protokol) i základní biografické údaje o narátorovi (biogram) a zajistit přepis nahrávky, případně jeho editovanou verzi.

Souhlas s poskytnutím osobních a citlivých údajů

Jedná se o nezbytnou a nejdůležitější podmínku dalšího využití nahrávky/přepisu. Neexistuje jednotné pravidlo, zda má narátor souhlas podepsat před rozhovorem, nebo po něm. Po rozhovoru však již ví, o čem se mluvilo, tedy čeho se souhlas týká. Někdy si narátor/narátorka vyžádají ještě přepis nahrávky s tím, že souhlas udělí až poté, co uvidí konečný výstup rozhovoru. V takových případech se rozhodně doporučuje předložit k autorizaci editovaný rozhovor (podrobněji k editacím dále).

Protokol

Nemá pevně stanovený formát (viz příloha č. 4) – jde o to zaznamenat co nejvíce detailů týkajících se okolností rozhovoru, případně další důležité informace o rozhovoru či narátorovi. Tyto informace pomáhají porozumění zaznamenaného příběhu, zachycují případné reakce narátora/narátorky na určitá témata i názory vyřčené „mimo záznam“, jež se týkají výzkumu. Tazatel zde může reflektovat i některé své úvahy či pocity z rozhovoru. Je důležité protokol vypracovat bezprostředně po setkání s narátorem, jelikož vzpomínky na rozhovor, pocity, emoce, úvahy týkající se konkrétního člověka či jeho životního příběhu se z paměti velmi rychle vytrácejí. Protokol musí samozřejmě zpracovat ten, kdo rozhovor nahrával, podobně jako biogram. Jedná se o citlivý materiál, který se nezveřejňuje.

Biogram

Jedná se o souhrn základních životopisných dat narátora/narátorky (viz příloha č. 5), která jsou nezbytná pro kontextualizaci příběhu, pro jeho zařazení mezi ostatní nahraná svědectví, obecně do určitého historického rámce. Mnoho lidí se ve vyprávění soustředí na konkrétní situaci či prožitek, jejichž data často nezmiňují – ať již proto, že je nepovažují v danou chvíli za důležitá, nebo si je třeba přesně nepamatují. Někdy může vzpomínání na data dotyčného i znejistět, může se přestat cítit v rozhovoru komfortně, jelikož si nemůže vzpomenout. V takovém případě je pak úlohou tazatele/tazatelky nejistotu překlenout, ubezpečit, že data v danou chvíli nejsou podstatná.

Potřebné informace je možné doplnit dodatečně, právě v rámci zpracování biogramu. U lidí, kteří jsou stále ještě zaměstnaní, lze někdy získat relevantní informace z oficiálního zdroje (typicky profesní CV na internetových stránkách některých výzkumných ústavů či vysokoškolských pracovišť, případně osobní weby či profesní sítě, nejčastěji LinkedIn). Po vyčerpání těchto nepřímých možností se biogram zpracovává na základě údajů z rozhovoru, případně je možné se narátorů na některé informace doptat (po nahrávání, při druhém rozhovoru, v rámci autorizace přepisu, v dodatečné emailové komunikaci, telefonicky apod.).

Biogram a protokol jsou důležité zejména pro další analytickou a historickou práci s rozhovory. Vhodné je stručné biogramy uvést také při publikaci editovaných rozhovorů (viz dále typy výstupů). Jedná se o velmi citlivá data, která o narátorech/narátorkách v těchto dokumentech shromáždíme – tudíž by měla být velmi dobře chráněna a v žádném případě nejsou bez souhlasu narátora/narátorky zveřejňována či poskytována třetí straně.

Přepis

Pokud je to možné, měla by přepis zpracovávat vždy profesionální písárka, která má zkušenost s tímto druhem práce a k dispozici potřebné vybavení. Důvodem pro toto doporučení je zejména velká pracnost – pět minut nahrávky „amatérští“ písáři a písárky přepisují i desítky minut.

Využití metody orální historie vyžaduje zpracování přepisu, který co nejvěrněji odráží nahrávku – tedy včetně různých výplňkových slov, nespisovných koncovek, opakování, citoslovcí; dobré je zaznamenávat pauzy, smích, dojetí apod. Na začátku spolupráce s přepisovatelkou je proto vhodné namátkově zkontrolovat věrnost přepisu (může se stát, že písárka vatová slova vynechává, dopisuje nedokončená slova apod. – což v krajním případě

může změnit i smysl promluvy). Zároveň je potřeba s písarkou uzavřít „smlouvu o mlčenlivosti“; vzor například: <http://www.pravniservis24.cz/vzory-smluv/smlouva-o-mlcenlivosti-nda-non-disclosure-agreement-confidentiality-agreement-p-9>.

Forma přepisu důsledně zrcadlí nahrávku je důležitá při interpretaci – například změna ve frekvenci vatových slov u některých témat může značit nejistotu, obavy, stejně tak delší pauzy. Nevýhodou je skutečnost, že v této podobě není možné rozhovor publikovat – jednak je takový rozhovor/text pro čtenáře v podstatě „nestravitelný“, jednak by z hlediska narátora mohl být vnímán jako zesměšňování či urážlivá prezentace (pro ilustraci ukázka přesného přepisu v příloze č. 7).¹⁵ Proto se doporučuje nejen pro případnou publikaci, ale i pro autorizaci rozhovor editovat.

Editovaný přepis

Editace vyžaduje velkou míru citlivosti, a to jak vůči narátorovi, tak s ohledem na další publikaci rozhovoru. Při editaci se odstraní opakující se informace, přebytečná výplňková slova či citoslovce; jednotlivá témata mohou být seřazena chronologicky či tematicky. Je však vhodné zachovat co nejvíce charakteristických prvků mluvy, včetně nespisovných či expresivních výrazů. Tato práce je časově poměrně náročná – rozhovor o délce 60 až 90 minut vyžaduje přibližně šest až dvanáct hodin editační práce (podle náročnosti původního přepisu). K tomu je třeba přičíst ještě čas, kdy bude narátor/narátorka rozhovor autorizovat.¹⁶

Na rozdíl od dob počátečního etablování orální historie v České republice jako svébytné historické metody se dnes doporučuje publikovat v editované formě nejen celé rozhovory, ale také jejich úryvky. Zejména z toho důvodu, že přepisy v „syrové“ formě jsou těžko srozumitelné a snižují koncentraci čtenářů na vlastní text.

Kapacitní náročnost

Biogram a protokol k jednomu rozhovoru: přibližně hodina práce jednoho člověka.

Přepis: dle kapacit přepisovatelky, přibližně tři týdny jeden rozhovor; přepisy jsou připravovány paralelně s realizací dalších rozhovorů a projektových prací, jejich dokončování tedy nijak výrazně neprodlužuje dobu trvání projektu.

Editace: v průměru osm hodin práce jednoho člověka u jednoho standardního rozhovoru v délce 60–90 minut.

---

¹⁵ Na zvládnutí spisovné formy českého jazyka si v jednom konkrétním projektu narátoři, kteří emigrovali do Vídně, „zakládali do té míry, že odmítali autorizaci doslovných přepisů rozhovorů, které neodpovídaly jejich představám o správné psané formě českého jazyka [...]. Jeden nejmenovaný narátor po přečtení zasláního přepisu prohlásil, že takto nemluví ‚ani po deseti pivech‘ a s těmito slovy spolupráci ukončil.“ Ondřej Haváč, *Národní identita ve vyprávěních posrpnové emigrace*, in: Pavel Mücke – Martin Brychta (eds.), *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*, Praha – Ostrava, Česká asociace orální historie – Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2016, v tisku.

¹⁶ Konkrétní zkušenost s několikaměsíčními časovými prodlevami u autorizací reflektuje Jiří Hlaváček (Jiří Hlaváček, *Promarněné naděje? Praktické a etické problémy orálněhistorického výzkumu tzv. intelektuálních elit*, in: Pavel Mücke – Martin Brychta (eds.), *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*, Praha – Ostrava, Česká asociace orální historie – Filozofická fakulta Ostravské univerzity, v tisku).

VÝSTUP: (ODBORNÁ) ZPRÁVA Z PROJEKTU

Odborná zpráva z projektu bývá povinný výstup u projektů, které jsou financovány z účelových prostředků (typicky grantová agentura), formu a rozsah definuje poskytovatel podpory. Nedílnou součástí je popis průběhu projektu, reflexe a vysvětlení případných odchylek v řešení od původního zadání, shrnutí základních poznatků, nejdůležitějších výstupů, případně praktická doporučení pro další postup, označení nezodpovězených témat, návrhy pro následné projekty, poukázání na případy, které hlavní sdílenou informaci nepotvrzují atd.

Kapacitní náročnost

Tři až čtyři týdny podle rozsahu zprávy (pokud jsou k dispozici všechny podklady).

VÝSTUP: SBÍRKA ROZHovorů

Výstupem orálněhistorického projektu je vždy určitý soubor rozhovorů. Nahrávky, související dokumenty (souhlas, biogram, protokol, přepis, případně editovaný přepis) jsou uloženy ve sbírce instituce, jež projekt realizovala (pokud není smluvně ošetřeno jinak). Zde je důležitá dobře zpracovaná evidence rozhovorů, ochrana úložiště a zálohování, jelikož rozhovory jsou ukládány v elektronické podobě. Na základě souhlasů, které narátoři podepsali, instituce, která sbírku spravuje, vytvoří pravidla pro případné zpřístupňování nahrávek/přepisů. Sbíрка může být konečným výstupem projektu tehdy, pokud kapacitní či finanční důvody neumožňují další zpracování rozhovorů. Vytváření takových sbírek je velmi důležité, pokud se téma vztahuje k velmi starým pamětníkům a pamětnicím a je potřeba v první řadě zachovat jejich svědectví pro budoucnost.

Kapacitní náročnost

Zpracovává se průběžně, zajišťuje administrátorka projektu; evidence, finální kontrola úplnosti sbírky a příprava pravidel pro zpřístupňování dat – dva měsíce práce jednoho člověka.

VÝSTUP: VYDANÁ EDICE ROZHovorů

Jedná se o publikaci editovaných přepisů, a to buď všech rozhovorů realizovaných v rámci daného projektu, nebo jen určitého výběru dle typu publikace. Editovaná sbírka rozhovorů může být vydána jako samostatná kniha, nebo jako součást jiného výstupu, například ročenky. V prvním případě (samostatná publikace) je nutné opatřit knihu úvodním textem, který čtenáře seznámí s projektem, realizátory (zadavatel, realizační tým), s výsledky, počty nahraných rozhovorů, stručně s metodou sběru dat, s výběrem rozhovorů pro publikaci atd. Každý rozhovor je vhodné doplnit o oficiální životopis dotyčného narátora/narátorky, v němž budou zaznamenány klíčové mezníky jejich (obvykle) profesního života, jakož i různá ocenění a profesní úspěchy, kterých dosáhli. Tyto informace lze čerpat buď z veřejného zdroje, případně je medailonek vytvářen ve spolupráci s narátorkou/narátorem.

Kapacitní náročnost

Pokud jsou připraveny editované rozhovory a medailonky (to je možné zajišťovat v průběhu sběru dat), zabere příprava publikace, její kompletace a zpracování úvodní studie přibližně čtyři měsíce práce jednoho člověka.

VÝSTUP: ODBORNÁ PUBLIKACE

Výše uvedené výstupy (kromě závěrečné zprávy) určitým způsobem „jen“ uchovávají a prezentují nahrané rozhovory. Zpracování odborné publikace je svého druhu „přidaná hodnota“ projektu. Taková práce vychází primárně z rozhovorů, je však doplněna o další zdroje informací, archivní prameny, prameny populární kultury apod. Dosavadní poznání daného jevu či prostředí tak rozšiřuje, nabízí nové dimenze porozumění, někdy může přinášet i závěry odporující stávajícímu poznání. Vytvoření takového výstupu má tři hlavní fáze: analýza rozhovorů – jejich interpretace s využitím dalších pramenů – zpracování výsledné publikace.

Existuje množství metodologických přístupů, jak s rozhovory pracovat, aby mohly sloužit jako pramenný základ pro odbornou publikaci, z těch nejvhodnějších lze uvést: Miroslav Vaněk – Pavel Mücke, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha, Karolinum, 2015; Martin Hájek, *Čtenář a stroj, Vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2014. Vhodnou ukázkou praktické aplikace orálněhistorických pramenů z poslední doby je například také Miroslav Vaněk – Lenka Krátká, *Příběhy (ne)obyčejných profesí. Česká společnost v období tzv. transformace a normalizace*, Praha, Karolinum, 2014.

Publikace by měla být zpracovávána ve spolupráci s odborníkem-historikem/historičkou, nebo alespoň ve spolupráci s nimi (například ve formě konzultací). Znájí historický kontext i práci s prameny, mají zkušenosti s tvorbou podobných publikací. Je možné zvolit i s odbornými vysokoškolskými pracovišti. Pokud má být hlavní součástí výsledné publikace analýza a interpretace orálněhistorických rozhovorů, doporučuje se také konzultace s Centrem orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v. v. i. Tato spolupráce zároveň umožní eliminovat případné chyby, ať již ve faktografii či způsobu zpracování publikace. Mnohdy totiž badatelé místo hluboké analýzy a interpretace shromážděných dat pouze kupí citace z rozhovorů.

Kapacitní náročnost

Podle druhu výstupů a také na základě rozhodnutí o autorství. U kolektivní monografie tří autorů/autorek, o rozsahu 300 až 400 normostran lze předpokládat rok na dodání finální verze rukopisu (od okamžiku, kdy jsou k dispozici kompletní podklady).

KAPACITNÍ NÁROČNOST – SHRNUTÍ ZA VŠECHNY FÁZE PROJEKTU DLE SCHÉMATU VÝŠE

Následující tabulka shrnuje kapacitní náročnost jednotlivých fází orálněhistorického projektu – kalkulace je provedena pro jednoho člověka, respektive jeden plný úvazek; šedá pole označují práce zajišťované externími kapacitami. Údaje jsou orientační, při propočtu kapacitní náročnosti konkrétního projektu je vždy potřeba mít na paměti zkušenosti týmu s podobným typem prací, rozsah a komplexnost studovaného tématu/prostředí.

projektová fáze	pracnost/jeden člověk
projektová příprava (diskuse, plánování, definice rolí)	tři měsíce
teoretická příprava (legislativa, archivy, literatura, internet)	šest měsíců
teoretická příprava (hlubší archivní výzkum)	šest až devět měsíců práce školeného historika/archiváře
příprava na rozhovory (databáze kontaktů, příprava dokumentů)	tři měsíce
kontaktování narátorů	součást běžné administrativy
realizace rozhovorů (životopisné i tematické interview)	dva týdny/jeden rozhovor
zpracování nahrávky (souhlas, biogram, protokol)	jedna hodina/jeden rozhovor
zpracování nahrávky (přepis)	tři týdny/jeden rozhovor (zajištěno externě)
zpracování nahrávky (editovaný přepis)	osm hodin/jeden rozhovor
zpráva z projektu	jeden měsíc
sbírka rozhovorů	dva měsíce
kniha rozhovorů	čtyři měsíce
odborná publikace	jeden rok (tři autoři)

Z tabulky vyplývá, že v ideálním případě zabere jednomu člověku při plném úvazku:

- projektová příprava jeden rok;
- realizace 50 rozhovorů, tedy interakce s 25 pamětníky dva roky (kalkulace počítá se dvěma rozhovory během jednoho měsíce);
- v průběhu těchto dvou let jsou zároveň zajišťovány přepisy a editace;
- závěrečné výstupy by měly být podle tabulky připraveny během sedmi měsíců, při využití určitých synergických efektů půl roku.

V ideálním případě by jeden člověk (plný úvazek) měl být schopen realizovat orálněhistorický projekt, včetně základních výstupů (závěrečná zpráva, sbírka rozhovorů, kniha editovaných rozhovorů) za tři roky (nejdéle pak tři a půl roku) při celkovém počtu 25 narátorů/narátorek. Tato doba se může zkrátit, pokud budou dílčí činnosti zpracovány formou externí spolupráce (dohoda o provedení práce, dohoda o provedení činnosti, fakturace služeb). Takto lze kromě přepisů nakupovat především následující služby: rešerše, editace, jednoduché tematické analýzy rozhovorů, kontrola úplnosti podkladů.

3) PROHLÁŠENÍ O POSKYTOVATELI DOTACE NA PROJEKT A PROJEKTU, V RÁMCI KTERÉHO METODIKA VZNIKLA

Poskytovatelem dotace pro projekt byla Technologická agentura České republiky (identifikační kód projektu TB94TACR002). Název veřejné zakázky: Historický kontext aplikovaného výzkumu v ČR v letech 1968 až 2009 jako východisko pro optimalizaci podpory výzkumu z veřejných zdrojů. Projekt realizován v období od srpna 2015 do listopadu 2016.

4) ZDŮVODNĚNÍ, ČÍM JE NAVRHOVANÁ METODIKA NOVÁ, SROVNÁNÍ NOVOSTI POSTUPŮ OPROTI PŮVODNÍ METODICE V PŘÍPADĚ, ŽE EXISTUJE

Metodika je zcela nová, proto lze nabídnout pouze srovnání s jinými teoreticko-metodologickými publikacemi, jež byly v českém prostředí dosud vydány, především s metodologickými texty Miroslava Vaňka a jeho spolupracovníků.¹⁷ Předkládaná metodika stručně shrnuje základní metodologické postupy, jež jsou popsány i v těchto pracích; v různých ohledech je však rozšiřuje či adaptuje na konkrétní výzkumné téma, které je svým způsobem – v rámci dosavadní produkce orálněhistorické obce – ojedinělé, respektive výjimečné. Velmi přínosné je v této souvislosti doporučení, jak pracovat s narátory, kteří se pohybují mimo humanitní vědy, v disciplínách, v nichž jsou tazatel/tazatelka naprostými laiky. Byť se například může zdát doporučení „přiznat neznalost“ a využít ji ve prospěch historického bádání banální, mimo tuto metodiku dané téma dosud reflektováno nebylo.

5) POPIS UPLATNĚNÍ METODIKY, INFORMACE, PRO KOHO JE URČENA A JAKÝM ZPŮSOBEM BUDE UPLATNĚNA

Metodika je určena pro výzkumné instituce, odborná pracoviště, vysokoškolská pracoviště, ale například i pro školy. Je využitelná všude tam, kde zadavatel požaduje zachytit svědectví pamětníků, kteří jsou s daným oborem či institucí spjati. Svým kvalitativním přístupem by měla posloužit jako potenciální zdroj informací i jako seriózní a logický protipól při zpracování žádaných analýz, které většinou bývají založeny na kvantitativně získaných údajích. Metodika je popsána dostatečně detailně a srozumitelně, aby mohla být použita bez dalšího hlubšího studia dané problematiky (samozřejmě, že obeznámenost s odbornou literaturou je výhodou). Jedná se o studijní materiál i pracovní „návod“ pro projektový tým, a to včetně externistů nebo například studentů a studentek, kteří by (třeba formou odborné praxe) projektu participovali. Zpracovaná metodika bezpochyby usnadní realizaci dalších projektů – nabízí se výzkumy jednotlivých vědních a aplikovaných oborů, a to v jejich široké škále, jež zahrnuje veškerou intelektuální činnost realizovanou v rámci vědní politiky a aplikované praxe v České republice. Metodika může být rovněž výchozím bodem pro výzkum realizovaný v podobném duchu v mezinárodní perspektivě. Právě komparace se zahraničím otevírá možnost ověřit dosavadní poznatky; může však i upozornit na nosné vývojové trendy, jakož i na cesty, které se v praxi neosvědčily.

¹⁷ Vaněk, Miroslav, *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2008; Vaněk, Miroslav, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004; Vaněk, Miroslav, *Orální historie: metodické a technické postupy*, Olomouc, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého 2003; Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha, Karolinum 2015; Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel, *Třetí strana trojúhelníku*, Praha, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2011; Vaněk Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana, *Naslouchat hlasům paměti, Teoretické a praktické aspekty orální historie*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007.

Literatura použitá v metodice

- Disman, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha, Karolinum 2002.
- Haváč, Ondřej: Národní identita ve vyprávěních posrpnové emigrace, in: Pavel Mücke – Martin Brychta (eds.), *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Ostrava, Ostravská univerzita 2016.
- Hlaváček, Jiří: Promarněné naděje? Praktické a etické problémy orálněhistorického výzkumu tzv. intelektuálních elit, in: Pavel Mücke – Martin Brychta (eds.), *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Ostrava, Ostravská univerzita 2016.
- Portelli, Alessandro: What Makes oral history different, in: Robert Perks – Alistair Thomson (eds.), *The Oral History Reader*. London – New York, Routledge 1998.
- Vaněk, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004.
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha, Karolinum. 2015.

Doporučená literatura (výběrově)

- Frýdlová, Pavla: *Ženská vydrží víc než člověk: dvacáté století v životních příbězích 10 žen*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny; Gender Studies 2006.
- Frýdlová, Pavla: *Ženy v bílém: deset životních příběhů českých lékařek*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny; Gender Studies 2010.
- Hájek, Martin: *Čtenář a stroj, Vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha, Sociologické nakladatelství 2014.
- Kiczková, Zuzana: *Pamäť žien: o skúsenosti sebaútvárania v biografických rozhovoroch*. Bratislava, Iris 2006.
- Nosková, Jana: *Biografická metoda a metoda orální historie. Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. Brno, Etnologický ústav AV ČR 2014.
- Perks, Robert – Thomson, Alistair (eds.): *The Oral History Reader*. London, New York, Routledge 2005.
- Ritchie, Donald: *Doing Oral History*. Oxford University Press, 2015.
- Shopes, Linda: Sharing Authority, in: *The Oral History Review* 30, 2003, č. 1, s. 103–110.
- Thompson, Paul: *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford, Oxford University Press 2000.
- Tuchman, Barbara W.: *Practicing History: Selected Essays*. Ballantine Books 1982.
- Vaněk, Miroslav: *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2008.
- Vaněk, Miroslav: *Around the globe: rethinking oral history with its protagonists*. Praha, Karolinum 2013.
- Vaněk, Miroslav – Krátká, Lenka: *Příběhy (ne)obyčejných profesí. Česká společnost v období tzv. transformace a normalizace*. Praha, Karolinum 2014.

- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel: *Velvet Revolutions. An Oral History of Czech Society*. New York – Oxford, Oxford University Press 2016.
- Yow, Valerie Raleigh (ed.). *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Lanham, Altamira Press 2005.

7) SEZNAM PUBLIKACÍ, KTERÉ PŘEDCHÁZELY METODICE A BYLY PUBLIKOVÁNY (POKUD EXISTUJÍ), PŘÍPADNĚ VÝSTUPY Z URČITÉ ZNALOSTI, JESTLIŽE SE JEDNÁ O ORIGINÁLNÍ PRÁCI

- Vaněk, Miroslav a kol.: *Orální historie: metodické a "technické" postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého 2003.
- Vaněk, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004.
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana: *Naslouchat hlasům paměti, Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007.
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha, Karolinum. 2015.

8) DALŠÍ RELEVANTNÍ INFORMACE A PŘÍLOHY

Příloha č. 1: vzor oslovovacího emailu

Příloha č. 2: oslovovací dopis

Příloha č. 3: dokument souhlasu s poskytnutím osobních a citlivých údajů

Příloha č. 4: protokol o rozhovoru

Příloha č. 5: biogram narátora/narátorky

Příloha č. 6: základní chyby při kladení otázek

Příloha č. 7: needitovaná forma přepisu

Příloha č. 8: způsob evidence kontaktů a rozhovorů

Příloha č. 1: vzor oslovovacího emailu

Vážená paní, [vážený pane],

v letošním roce realizuje náš ústav [případně název zastřešující instituce] projekt s cílem rozšířit poznání o [velmi stručně téma projektu, aby věta nebyla příliš dlouhá]. Obracím se na Vás v této souvislosti s prosbou o poskytnutí rozhovoru. Detaily jsou uvedeny v přiloženém dopise.

Věřím, že naše nabídka pro Vás bude zajímavá, a těším se na další spolupráci.

jméno

funkce

název instituce

telefonní kontakt

Příloha č. 2: oslovovací dopis

Vážený pane, vážená paní,¹⁸

v letošním roce byl odstartován **projekt [název projektu]**, jehož hlavním cílem je prohloubit poznání o základních charakteristikách a vývojových milnících [doplnění konkrétního tématu] v českém prostředí. [Další stručná charakteristika projektu, jeho cílů, případně informace o zastřešující organizaci; optimální délka tři až čtyři věty.]

Rádi bychom Vás proto oslovili s nabídkou účasti v tomto projektu, a to ve formě **poskytnutí rozhovoru**, který by byl veden podle etických a metodologických standardů metody orální historie. Konkrétně by se jednalo o formu volného životopisného vyprávění, které by v druhé části bylo doplněno o reflexi tématu [podle zadání projektu, stručně uvést].

Obracím se na Vás proto s prosbou, zda byste byl ochoten/byla ochotna rozhovor poskytnout. Člen/členka projektového týmu by se s Vámi sešli ve Vámi zvoleném čase a na Vámi zvoleném místě. Zároveň Vám bude poskytnuta písemná smlouva, jež zaručuje, že vyprávění bude využito pouze k vědeckým účelům a bude zpřístupněno odborné veřejnosti v takovém rozsahu, který sám/sama stanovíte. Věříme, že takový rozhovor by byl zajímavý a přínosný i pro Vás. Pokud byste měl/měla o účast v projektu zájem, můžete nás kontaktovat kdykoli na níže uvedených emailových adresách či telefonních číslech.

S úctou a upřímným pozdravem,

[podpis vedoucího projektu, případně ředitele zastřešující instituce]

Složení projektového týmu a kontakty:

[vždy je vhodné uvést kontakt (telefon i email) na vedoucího projektu a jednoho či dva tazatele/tazatelky]

---

¹⁸ Je vhodné připravit dvě verze dokumentu – zvlášť pro oslovování mužů a žen.

Příloha č. 3: dokument souhlasu s poskytnutím osobních a citlivých údajů¹⁹

Prohlášení o udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, a zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, uděluji souhlas pracovníkovi/pracovnici [název instituce, která realizuje výzkum] se zpracováním osobních a citlivých údajů zaznamenaných během rozhovoru/rozhovorů, které jsem poskytl/poskytla pro badatelské téma věnované [velmi stručná specifikace tématu; pokud je to relevantní je vhodné uvést také spolupracující subjekty, případně poskytovatele finanční podpory atd.]

Souhlasím s tím, aby rozhovory a informace v rozhovorech obsažené byly uloženy (ve formě nahrávky a přepisu) ve sbírkách [název a sídlo organizace]. Zároveň uděluji souhlas k využití rozhovorů v písemné, audiovizuální či elektronické podobě k dalším vědeckým a vzdělávacím účelům, včetně publikační činnosti. Pokud na projektu spolupracuje více subjektů, musí být přesně stanoveno, který z nich data uchovává, kdo je zpřístupňuje atd.

Další ujednání/požadavky narátora/narátorky

.....
[například ujednání o anonymizaci, další autorizaci atd.] .....
.....
.....
.....

Datum, místo: .....

Podpis narátora/narátorky: .....

[vzhledem k tomu, že podpisy bývají nečitelné, doporučuje se doplnit i celé jméno narátora]

Podpis tazatele/tazatelky .....

---

¹⁹ Souhlas by měl být doplněn o kontakty zpracovatele, logo, identifikační údaje apod.

Příloha č. 4: protokol o rozhovoru

Protokol 1. rozhovoru

Rozhovor proběhl 9. 12. 2015 odpoledne v hospodě U tří prasátek v Praze na Vinohradech. S panem doktorem jsme se dohodli telefonicky, prostředí zvolil sám, protože si prý rád „dá u toho pivo“. I s vědomím horších podmínek jsem samozřejmě přijala. Souhlas narátor během prvního setkání nepodepsal, neboť prý počká, až uvidí, co „z rozhovoru bude“. Na konci rozhovoru už pospíchal na setkání s přáteli.

I přes poněkud rezervovaný začátek byl rozhovor velice příjemný, pan doktor je „dobrý“ narátor v tom smyslu, že mluví detailně, souvisle, dlouze a přitom zajímavě. Občas bylo samozřejmě nutné ho ve vyprávění vracet, ale to je normální. Na konci rozhovoru jsme se bez problémů dohodli ještě na jednom setkání.

Protokol 2. rozhovoru

Rozhovor proběhl 20. 1. 2016 odpoledne opět v hospodě U tří prasátek. Po prvotních potížích s diktafonem jsem se rozhodla rozhovor nahrát přes telefon, což se nakonec ukázalo jako nejlepší řešení. Rozhovor probíhal stejně příjemně jako rozhovor první, nicméně vzhledem k větší specifičnosti otázek narátor několikrát požádal o zastavení nahrávání, aby se ujistil, že to či ono téma (například recyklace) je vhodné zaznamenat. Ani v jednom případě jsem samozřejmě proti tématu neměla námitky, spíše naopak.

Pan doktor byl velice zdvořilý a nabídl se, že se v případě dalších doplňujících otázek se můžeme ještě sejít. Zároveň se zajímal o můj dizertační projekt, pro který mi nejspíše do budoucna pomůže sehnat několik kontaktů. Myslím si, že v případě potřeby by byl ochoten doporučit i další narátory pro tento projekt.

Příloha č. 5: biogram narátora/narátorky

Dagmar C. se narodila 4. dubna 1954 v Praze do křesťanské a „buržoazní“ rodiny. Narátorka má mladšího bratra. Její otec po roce 1948 musel odejít z právnické fakulty, protože odmítl vstoupit do komunistické strany; poté se živila jako dělnice. Narátorkina teta odešla v roce 1948 do Kanady, další teta byla manželkou Milana Kundery. Narátorka chodila do Pionýrské organizace SSM, od osmi let se začala učit soukromě anglicky. V Praze vystudovala Gymnázium nad Štolou (podle roku narození odhad 1969–1972), kde chodila do anglické třídy. Poté se hlásila na Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, chtěla studovat archeologii. Tam ji ale nepřijali – pravděpodobně kvůli posudku z místa bydliště. Po střední škole v letech 1973–1974 pracovala ve Státní technické knihovně. V roce 1974 byla přijata na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, kterou v roce 1978 úspěšně absolvovala.

Už při studiích si přivydělávala jako průvodkyně po Praze. Chtěla být soudkyní, ale odmítala kvůli tomu vstoupit do komunistické strany. Poté, co dva roky pracovala v oddělení mezinárodního práva v Ústavu státu a práva, se rozhodla pro práci v cestovním ruchu. Od roku 1980 pracuje v cestovním ruchu na plný úvazek. Zpočátku prováděla sovětské turisty, později se orientovala zejména na Němce, Američany a Švédy. Absolvovala i zájezdy s českými turisty v zahraničí, a to jak ve východním bloku, tak na západě. V současnosti pracuje pro různé cestovní kanceláře jako osoba samostatně výdělečně činná. Je stále zaměstnána, dnes jako důchodkyně.

V polovině osmdesátých let se vdala, v roce 1987 se jí a jejímu manželovi narodila dcera a v roce 1991 syn. Jejími koníčky jsou jazyky, historie, četba, cestování. Zajímá ji židovská problematika – s turisty občas jezdila do Terezína, v současnosti nejraději jezdí do Izraele. Také chodí/chodila do kostela. V 70. a 80. letech zpívala v Salvátorském pěveckém sboru.

(Jedná se o biogram sestavený na základě informací uvedených v rozhovoru.)

Příloha č. 6: některé typy základních chyb při kladení otázek

1. „Jestli byste nám něco mohl říci o sobě, kdybychom mohli začít od dětství, kde jste se narodil, jak jste prožíval dětství ..., dětství bývá spokojené, takže tímhle způsobem.“
Tazatel do otázky zahrnul již hodnotící stanovisko, čímž do značné míry znemožnil, aby narátor své dětství popsal tak, jak si na ně pamatuje. Nyní se již může snažit své dětství přizpůsobit předpokládanému obrazu „spokojeného dětství“.
2. „Já bych se chtěl zeptat, když si vezmeme ten rok 1989, to je pro nás takový významný historický předěl, že. Jak vidíte, dejme tomu, postoj vedení firmy k jejímu hasičskému sboru tehdy a dnes, jaký je v tom rozdíl?“
Opět zbytečný hodnotový soud, byť poněkud skrytý. Rok 1989 je určitě významný předěl, ale uvedená formulace může na narátora implicitně působit, že má o současné době hovořit spíše v dobrém. Lepší by bylo zeptat se jen na srovnání situace před a po roce 1989.
3. „Vy jste hodně rychle utekl do toho profesního života, ale nás by zajímal ten život osobní, říkáte, že máte tři děti, jedno dvouleté, takže určitě jste se oženil, že...“
Není dobré komentovat, co narátor řekl nebo udělal, jak mluví. Někoho může takový komentář i odradit od dalšího vyprávění.
4. „Narátor: „Zřejmě moje děti něco z toho mají, protože na stáří se strýc věnoval malování obrazů a normálně ty obrazy se prodávaly.“ – Tazatel: „Já taky maluju, nebo maloval jsem.“
Narátor: „A navíc technice jsem rozuměl, takže mě moc nikdo tady neopije tím, co jde nebo nejde udělat.“ – Tazatel: „To je důležitý, to já znám taky... mohl bych vyprávět.“
Tazatel/tazatelka by měli vlastní „ego“ upozadit, rozhovor je prostor narátora, tazatel je spíše „průvodce“.
Pokud by se v tomto případě jednalo o narátora, který není zvyklý se prosazovat, je spíše introvertní povahy, po uvedených zásazích tazatele takový člověk dané téma nebude dále rozvíjet. Navíc se může začít cítit v rozhovoru velmi nekomfortně, což naruší důvěru v tazatele, v projekt, narátor může v krajním případě celé své vyprávění ukončit či výrazně zkrátit.
5. „Mě by zajímalo, jestli vůbec to cítíte, že to povolání je takové prestižní, že lidé k tomu mají takový vztah a takový názor? A zase by mě zajímalo, jestli jste cítili takovou tu prestiž větší před rokem 1989 nebo teď, po něm?“
Kladení dvou otázek zároveň vede jen k tomu, že narátor či narátorka odpoví pouze na jednu. Obecně jsou vhodné otázky, které začínají „jak“, „jaký“, „můžete srovnat“ apod.

Příloha č. 7: needitovaná forma přepisu (úryvky ze dvou různých rozhovorů; v obou případech se jedná o vysokoškolsky vzdělané lidi)

No to byl další právě kuriózní omyl mého života, protože... Já jsem šla pracovat po maturitě, pracovala jsem v dosti teda takových teda univerzitách života, napřed Čistírny odpadních vod a potom... tam se dělalo hrozně brzo ráno, to nějak bylo pro mě dost těžko snesitelné, tak potom jsem pracovala jako kávová kuchařka v restauraci Beseda. A řekla jsem si, že... a dostala jsem normálně jako... teda jsem si podala znova tu přihlášku na tu DAMU, jenomže mi nedošlo, že to moje nedoporučení z toho předchozího roku tam prostě leží a že ty matriály oni tam mají a nic se nezměnilo ani v poměrech ani ve vedení té školy, takže to dopadlo úplně stejně. Zase jsem pěkně prolezla do posledního kola a pak mi přišla ta obálka. A tehdy moji příbuzní, a to ještě... to byla taková doba, kdy skutečně jako lidi byli různě vyhazováni z práce. Já vím, že mojí maminku teda vyhodili asi třikrát z různých kulturních zařízení. Vždycky to bylo tak, že jí tam vzal někdo, kdo byl její buď někdejší spolužák, nebo spolupracovník a který ještě těmi stranickými prověrkami neprošel. A ve chvíli, kdy prošel, tak ho vyhodili a tím pádem zase vyhodili i mojí matku. Až ona pak přes různé svoje konexe se dostala do Prahy a šla pracovat na nákladové nádraží na Žižkově. Ale ne do dělnický profese, šla tam teda dělat něco prostě v právním oddělení, což vlastně... pak už byla ráda, protože už to teda skutečně jako bylo docela napínavý. A někudy tudy, já ani nevím přesně jak, protože moje máma, když pracovala na kulturním středisku v Plzni, tak měla mimo jiné na starosti taky loutkáře amatérské. A ty byli tehdy dosti dobří v západních Čechách, no taky Skupova Plzeň, že jo a tak.

Tak jako, že jo, to už samotnej fakt, že jsme jaksi akceptovali to rozdělení na bakalářský a magisterský, nebo že to nemá bejt učiliště, ale že to má bejt studium oboru a že to je... všechny ty věci, který s Ivanem jsme si moc dobře rozuměli na tohleto téma. Řada se z nich jakoby během doby, rozumíte? Jakoby prosákla, stala se. Jenom se nestala tím způsobem, tím revolučním, že jo. Takový tím, že se to otočí klíčem a zejtra je to jinak. To tak prostě v životě... No tak mně tenkrát ještě tolik nebylo, hergot, v 1991. Kolik mně bylo? No padesát let, no tak to nebylo tak zlý. To jsem ještě mohl bejt naivní, jako jsem byl retardovanej, ale jako tak jsem v padesáti měl pocit. No dneska už vím, že to „nende“, no, tak jako takhle rychle.

Příloha č. 8: způsob evidence kontaktů a rozhovorů (jména jsou anonymizována)

narátor	rozhovor zajišťuje	odeslaná žádost o rozhovor	odpověď	poznámky	první rozhovor	druhý rozhovor	přepis	protokol	biogram	souhlas
A. E.	JWM	14.10.2015	15.10.2015		2.11.2015		ano	ano	ano	ano
B. B.	JWM	18.3.2016			11.4.2016		ano	ano	ano	ano
B. P.		30.9.2015	bez odpovědi							
B. P.	KBE	14.1.2016	bez odpovědi							
B. R.	MVA	30.9.2015			14.3.2016		ano	ano	ano	ano
B. R.	JWM	7.10.2015	bez odpovědi							
B. M.	MVA	30.9.2015	30.9.2015		26.2.2016		ano	ano	ano	ano
Č. J.	JWM	14.10.2015	15.10.2015		9.11.2015	11.11.2015	ne	ano	ano	ano
D. K.	LKR	7.3.2016	bez odpovědi							
D. J.	JWM	30.9.2015	1.10.2015		2.10.2015		ano	ano	ano	ano
D. P.	JWM	7.3.2016	8.3.2016		17.3.2016		ano	ano	ano	ano
F. Z.	LKR	7.4.2016	8.4.2016	oficiální žádost odeslal M. J.	20.4.2016		ano	ano	ano	ano
F. B.	LKR	9.10.2015	9.10.2015		4.11.2015		ano	ano	ano	ano
K. F.	JWM	22.2.2016			30.3.2016		ano	ano	ano	ano
K. J.		30.9.2015	bez odpovědi							
K. Z.	JWM	7.10.2015	19.10.2015		18.11.2015	25.11.2015	ano	ano	ano	ano
M. J.	LRA	15.1.2016	18.1.2016	odsouhlasen editovaný rozhovor	15.2.2016	setkání velmi příjemné, ale pan prof. se nakonec rozmyslel, že další rozhovor není z jeho strany potřebný, neboť se již obsahově zcela vyčerpal	ano	ano	ano	ano